

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Т. Л. НОВІКОВА

Дослідження проблеми формування соціокультурних цінностей здавна була однією з найактуальніших. Соціокультура – це складна гетерогенна система, яка включає різноманітні за своєю предметною і соціальною природою елементи (матеріально-технічні об'єкти, засоби праці і комунікації, матеріальні та духовні продукти, послуги, ідеологічні, мистецькі цінності, зразки і норми, відносини між людьми), які об'єднують людською діяльністю. Соціокультурні цінності – це не тільки моральні орієнтири для людей, а й мірило гуманності й цивілізованості суспільства, членами якого є ці люди. Соціокультурні знання сприяють засвоєнню цінностей суспільства, ознайомленню з нормами, правилами, взірцями соціально схвальної поведінки. Такі знання забезпечують гармонію в стосунках із навколишнім світом, що охоплює послідовно: людину – родину – громаду – націю (державу) – людство в цілому та природне довкілля. Система соціокультурних знань у результаті становить соціальну основу особистості.

У соціокультурі відображена міра володіння культурним надбанням суспільства і застосування його в соціальній діяльності окремого індивіда, конкретної соціально-професійної групи та суспільства в цілому. Тому, соціокультура – це не лише стан культури, але й процес діяльності, через який реалізуються соціальні сили суб'єктів.

Крім того, суспільство без вивіреної у всіх відносинах системи позитивних соціокультурних цінностей, приречене на стагнацію, втрату своєї колишньої могутності. Таке суспільство характеризує роз'єднаність між його членами, воно позбавлене єдиних, базових ціннісних установок.

Що стосується України, то, за висновками експертів, вона перебуває у стані соціокультурної невизначеності. Тому поради від фахівців, які спрямовані переважно на виправлення ситуації у соціально-економічній сфері українського життя, яка вважається проблемною, будуть недостатніми для подолання кризи, яка характеризується в Україні системністю і має соціокультурний характер. Крім того, вона спричинена не лише економічними чи політичними негараздами, а й несумісністю українського та західного соціокультурних типів.

Метою статті є узагальнення теоретичного педагогічного досвіду з проблеми формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників.

Дослідження проблеми формування соціокультурних цінностей не є чимось новим. Її розробкою протягом багатьох років займалися відомі педагоги і психологи. На сьогодні існує ряд робіт, які присвячені вирішенню цієї актуальної проблеми. Так зокрема, у роботах Б. Ананьева, І. Кона, Т. Ярошевського теоретично обґрунтовано різні аспекти формування особистості, у тому числі і значення соціокультурних цінностей у цьому процесі. Проте в них йшла мова про цінності періоду середини минулого століття, що значно відрізнялися від соціокультурних цінностей сучасного етапу розвитку суспільства.

Значний внесок у розробку теорії культури внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: С. Аверинцев, А. Арнольд, Є. Баллер, М. Батунський, Є. Боголюбова, Ф. Бекон, В. Васютинський, Т. Гоббс, М. Каган, О. Легун, О. Шпенглер та ін. Загальнотеоретичні проблеми професійної підготовки та формування культури військовослужбовців проаналізовано в наукових працях Ю. Афанасьєва, О. Бандурки, Л. Батліної, Ф. Бацевича, І. Грязнова, І. Ільїна, Н. Калашник, В. Лазарева, С. Сливки, З. Сокова та ін. Особливості соціальної спрямованості військової освіти висвітлюють у своїх роботах В. Афанасенко, А. Ващенко, Е. Дуб, Ю. Захарчишина, М. Ісаєнко, О. Косаревська, Є. Литвиновський, О. Назола, Ю. Пашук, С. Полторак, В. Ягупов та ін. Значна кількість досліджень у цьому напрямку демонструє актуальність та інтерес науковців до шляхів удосконалення процесу формування соціокультурних цінностей у військовослужбовців.

Становище в українському суспільстві зумовило необхідність реформування Збройних Сил. Численні проблеми, пов'язані із загальною соціокультурною ситуацією, висувують ряд нових завдань у сфері військово-культурологічних досліджень. Суттєві зміни у воєнній політиці України є

віддзеркаленням проблем у збройних силах, правоохоронних органах та військових формуваннях держави. А те, що стосується офіцерів-прикордонників, то результати аналізу нормативно-правових документів, у яких сконцентровано вимоги до них, дозволяють зробити висновок, що вони мають досконало володіти не лише знаннями професійного характеру, але й мати сформовану систему ціннісних орієнтацій особистості, яка є важливим елементом відносин у сучасному суспільстві та професійній сфері.

Ціннісні орієнтації є відображенням у свідомості індивіда тих цінностей, що визнаються ним як загальні світоглядні орієнтири. Зміст ціннісних орієнтацій складають політичні, філософські, моральні погляди людини, принципи його поведінки. Саме тому у будь-якому суспільстві ціннісні орієнтації є одним із головних об'єктів системи виховання і цілеспрямованого впливу. Вони забезпечують формування та розвиток особистості, постають головним фактором, що здійснює регуляцію її діяльності і поведінки.

З метою формування цілісного уявлення про особливості системи формування соціокультурних цінностей особистості слід проаналізувати існуючі наукові підходи до розуміння цієї категорії.

На думку вчених, цінності – це еталони, ідеали, те, що є святим для людини чи групи людей, народу або суспільства. Це сукупність творів, шедеврів інтелектуального, художнього, релігійного змісту. Вони можуть бути загальнолюдськими, соціальними (зібрання соціального досвіду), культурними, особистісними. Це звичаї, судження, ідеї. У культурі цінність сприймається як сукупність матеріальних і духовних надбань, для особистості – це основоположні життєві орієнтири, потреби, настанови.

У педагогічному словнику поняття «цінність» визначається як значущість явищ та предметів реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи особи (у широкому сенсі розуміння цього поняття) і моральні та етичні імперативи, що вироблені людською культурою і є продуктами суспільної свідомості (у більш вузькому розумінні) [1].

Результати аналізу робіт учених дозволили виділити різні види цінностей: загальнолюдські (істина, життя, культура, свобода, право, спілкування), загальнонаціональні (Україна, праця, духовність, соборність, національний характер), естетичні (прекрасне, потворне, комічне), духовні (ідеали, світогляд, погляди), гуманістичні (добро, любов, рівність, братерство, істина), пізнавальні (істина, мистецтво, світ, культура), моральні (людина, добро, зло, любов) тощо [2, 3].

Важливими характеристиками цінності є об'єктивна значущість та суб'єктивна норма, на які не можна поширювати поняття істини. Критерії ціннісного вибору завжди відносні, зумовлені поточним моментом, історичними обставинами, тому що переводять проблему істини в моральну площину.

На думку вчених, цінності (ідеали, норми, смисли, світоглядні орієнтації), є надматеріальними, надбіологічними сутностями. Вони існують лише у головах людських індивідів як предмети суто духовні. На основі цієї ціннісно-духовної реальності між людськими індивідами виникає соціальний зв'язок [3].

У сучасній аксіології існують три основні підходи щодо розуміння природи цінностей. По-перше, цінностями називають ті об'єкти, які, завдяки притаманним їм властивостям, здатні задовольняти потреби людей. По-друге, за цінності вважають усе те у бутті, що може бути взято в якості предмета людського прагнення. Отже, цінності виникають унаслідок надання деяким об'єктам відповідних властивостей з боку самого суб'єкта, і тому без суб'єкта, без наявної зацікавленості з його боку, ніякий предмет не можна вважати цінним. По-третє, цінності визначають як такі універсальні та ідеальні принципи, що за своїм статусом вищі за буття і здатні нормувати це буття (наприклад, буття соціальне). Це означає, що цінності є завжди утвореннями надособистісними і трансоб'єктивними; вони за своїм значенням суттєво більші, ніж будь-які матеріальні предмети.

Пошук універсальних ціннісних орієнтирів є, на думку вчених, однією із найскладніших проблем науково-філософської методології [4]. Аналіз аксіологічних аспектів наукового пізнання в умовах глобалізації наукової діяльності та неочевидності її соціокультурних перспектив визнається громадськістю як особливо актуальний і необхідний елемент антикризової стратегії людства.

Узагальнюючи філософсько-антропологічне розуміння цінностей, розроблене у дослідженнях сучасних науковців, можна виокремити такі аспекти:

усвідомленість цінностей: цінності – нормативна форма життєвих орієнтацій людей, вони є суспільно-значущими регулювальниками людської діяльності як певні оцінки і стереотипи, які допомагають людині мислити і діяти в соціально-економічному середовищі, що змінюється;

втіленість цінностей у людському житті в різних формах – це наочні або ідеальні (духовні) цінності;

протилежна спрямованість цінностей, з одного боку, та їх взаємозв'язок, з іншого, як ідеалу з реальністю;

включеність цінностей в оцінку та сенсотворчу діяльність людини [5].

Цінності включають в себе когнітивний і емоційний компоненти, знання та оцінку. Ці компоненти мають протилежні логічні властивості. Знання фіксують суще, цінності – належне; в знаннях людина абстрагується від своєї зацікавленості, в оцінці, навпаки, стверджує свій інтерес. У знаннях людина усвідомлює предметне відображення світу, в оцінці з'ясовує, чи відповідає дійсність її потребам. Оцінювання дійсності має зворотне щодо пізнання спрямування на оцінювача. Тому ціннісний рівень свідомості має потужний духовний потенціал самовдосконалення людини, її самотворення.

Ціннісні орієнтації є елементами внутрішньої структури особистості. Сюди належать: спрямованість, мета індивіда, механізм індивідуальної взаємодії. Вони є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, які закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань. Ціннісні орієнтації відокремлюють значуще, суттєве для певної людини від незначущого, несуттєвого. На думку дослідників, саме наявність життєвих цінностей у свідомості людини залежить як від вікового етапу, на якому перебуває індивід, новоутворень цього періоду, так і рівня розвитку суспільства загалом [6].

Одними з основних завдань сьогодення, які постають перед педагогічною наукою в системі професійної підготовки військовослужбовців, є реформування навчально-виховного процесу ВНЗ, що забезпечує формування соціокультурної грамотності особистості майбутнього офіцера-правоохоронця. Соціокультурні знання, які набувають майбутні прикордонники, сприяють засвоєнню ними цінностей суспільства, ознайомленню з нормами, правилами, взірцями соціально схвальної поведінки. Такі знання забезпечують злагодженість у стосунках з людьми, належне виконання своїх професійних обов'язків та гармонійний розвиток кожної окремої особистості.

Вирішення проблем теорії і практики формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів зумовлено необхідністю подолання низки труднощів:

в умовах соціокультурних змін, військового середовища, як складна соціальна система, потребує прогресивних перетворень у напрямку формування знань та вмінь, які відповідали б духовним цінностям суспільства, що оновлюється, та зростаючим вимогам до культурного розвитку військовослужбовців;

необхідністю подальшого концептуального розвитку понять «цінність», «соціокультурні цінності», «військові цінності» в контексті соціокультурних змін в Україні, а також створення можливостей відродження цінностей, що були забуті;

зростання ролі культурних цінностей у взаємовідносинах між людьми, організаціями та військовими суб'єктами зокрема, що обумовлюється одночасним становленням громадянського суспільства у державі та євроінтеграційними процесами;

недостатнім рівнем спрямованості командирів курсантських підрозділів на підвищення рівня загальної культури та формування культурно-професійних цінностей особового складу, а також наявності недоліків у вихованні молоді, що вступає до лав прикордонників;

необхідністю формування соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів-прикордонників, як носіїв індивідуальних та колективних соціокультурних характеристик, і недостатньою науковою розробленістю методики та особливостей їх формування на сучасному етапі оновлення правоохоронного органу.

Безумовно, соціокультурний розвиток майбутнього військового фахівця слід розглядати як необхідний елемент його професійної підготовки. Цей процес охоплює певний рівень сформованості цінностей та ціннісних орієнтацій, які постають регулятором життєдіяльності й поведінки військовослужбовця. Це також передбачає узагальнення досягнень культур, що вивчаються спільно у світовому спадку, потреб офіцерів у соціокультурному сприйманні світу, пізнанні розвитку світового комунікативного процесу, розвитку багатомовності та багатокультурності як характерних рис сучасного світу [5].

Отже, для вирішення назрілих питань, виникає потреба у розробці цілісної програми розвитку соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників на основі комплексності та системності. Ця вимога посилюється особливостями прикордонної служби, зокрема необхідністю взаємодіяти з

правоохоронними органами інших країн; спілкуватися з іноземцями під час перетину державного кордону; здійснювати охорону закордонних дипломатичних представництв. Особливо важливо для офіцерів-прикордонників мати ґрунтовну соціокультурну підготовку у зв'язку із забезпеченням охорони кордону під час проведення міжнародних політичних, спортивних та культурних заходів, що передбачають прибуття значної кількості громадян з усього світу з відмінними від наших соціальними традиціями, мовною культурою, суспільним устроєм тощо. Тому майбутні офіцери-прикордонники повинні бути потенційно підготовлені до таких контактів.

Список використаної літератури:

1. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. - М. : МарТ, 2005. - 448 с.
2. Романюк Л. В. З історії дослідження цінностей: аналіз цінностей особистості // Зб. наук. пр. К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. – К-П. : НАПНУ, 2011. Вип.13. – С. 333–344.
3. Лар'яновський І. Соціокультурні трансформації та проблема цінностей / [Електронний ресурс] / І. Лар'яновський. – Режим доступу : // http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Philosophia/55145.doc.htm
4. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 340 с.
5. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості / О. М. Легун // Зб. наук. пр. інст-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. Проблеми загальної та педагогічної психології / За ред. С. Д. Максименка. – К. : НАПНУ, 2010. Т. XII, част. 4. – С. 241–247.
6. Захарчишина Ю. М. Соціокультурна спрямованість професійної підготовки офіцерів-миротворців / Ю. Захарчишина // Українська полоністика. Вип. 6. / Гол. ред Герасимчук А, 2010. – С. 122–126.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент О. В. Діденко.